

Mañariko Bustintzatarrak

Badira euskaldun fameli batzuk, Euskal Kulturari oso aipatuak diranak, euren etxearteko bat baiño geiagok urten dutelako idazle, edo olerkari, edo irakasle edo beste trebetasunen batean mutil. Or daukaguz Markiñako Mogeldarrak edo Durangoko Astarloatarak, Garaiko Zubiaurretarrak eta Eibarko Zuloagatarrak, esate baterako.

Mañariko Bustintzatarrak be merezi dabe orrelako fameli ospetsuen artean sartzea. Baita Justo Garatek Mogeleri, Astarloari eta euren mendeari buruz egin eban antzeko lan bat egitea be. Orain edo gero, lan ori baten batek egingo dabela uste dot. Ori egingo dabeneri laguntzeko asmorik onenagaz ipinten dodaz emen onek oar laburrok.

* * *

Karlos argiñagaz asiko gara.

Mañarian dagoan *Mendiburu* (1) baserrietxeko sementa zan Karlos Bustintza Olaso argiña. Argiña eta arritaillugille ona. Berak egiñak dira Urkiolako kanpantorrean dagozan Ebanjelistetatik bi, Otxandioruntz begira dagozanak. Eleizako atearen aldemenetan dagozan urbedeinkatu-ontzi biak be berak egin ebazan. Ur-bedeinkatu-ontzi biak dauke egillearen ezaugarria: "C. B." batak, eta "Carlos Bustintza" besteak. Benito Bizkarraren liburuan aipatzen dira onek arri-taillu ta urbedeinkatu-ontziok.

Juliana Lasuen Agirrekin ezkondu zan Karlos argiña. Abadiñoko alabea zan Juliana, Kalbarioaren ondoko etxean jaioa. Oso barrieztauta dago orain etxe au, eta lengoaren antzik be ez dauko.

Mañariko kalean dagoan *Etxanoa* etxean bizi izan ziran, eta etxe

(1) Iru arreba eukin ebazan Karlosek, eta Mendiburun gelditu zan bat, ezkontuta. An bizi dira orain aren urrengokoak.

onetan jaio zan "Kirikiño" idazle aundia. Gero, *Zumelaga* erosi ebe-
nean, etxe eder onetan eruan eben euren bizitza (2).

Lau seme-alaba euki zituezan: Frantziska (3), Ebaristo ("Kiri-
kiño"), Pauliño, eta Felis (4).

* * *

Pauliño Bustintza eta Lasuen abade egin zan. Albazeteko Artzi-
preste urte askotan egona. Pintorea be bai-zan. *Zumelaga* etxean gor-
detzen dira berak egifiiko bier eder batzuk: oleo-pinturaz egindako
laukoak. Gaiak: Mañariko eleiza ederra ta mendiak. Baita Albaze-
teko bazterrak be. Gure Jauna Ortuan otoi egiten be bai, beste
lauko polit batean. Emen ikusten da dibujatzen ondo zekiela. Kepa
Enbeitaren erretratu txiki bat be bai. Muxikako olerkari aundiaren
antz aundia atara eutsan lauko onetan artzipreste-pintoreak. Oporral-
dietan pintatzen eban, guraritasun aundi barik, baiña ofizioz pinta-
tzaillea izan balitz, mailla on batera elduteko trebetasun ona eukan,
batez be dibuju-egille moduan.

(2) Bizitza-biko etxe eder bat da *Zumelaga*. Jauregi antzeko etxeurrea dau-
ko, arri-landuz egina. XVII edo XVIII gizaldikoa dirudi. Ez dauko arma-arririk,
baiña aberatsen batek edo beintzat dirudunen batek egina, noski.

Azkenengo ugazaba, Aboitz abadea izan ei-zan, eta oni Julianaren neba batek
(Pauliño Lasuen Agirrek) erosi eutsan, Karlos eta Julianarentzako. Pauliño au
delineantea zan, Kirikiñori lagundu eutsana ikasteak egiteko. Beste anai bat be euki
eban Pauliñok, Kindin Lasuen Agirre, delineantea au be. Gazterik il zan, ogei ta
bi urtegaz, ikasteak amaitu ta laister.

(3) Frantziskoa Bustintza Lasuen, Albaceteko euskaldun abizeneko bategaz
ezkondu zan: Luis Arteagagaz. Ofizioz telegrafuetakoa zan. Abadea eukan anai bat,
eta osagilleak beste bi. Almansan bizi da orain Feliparen seme bat, Jesus Arteaga
Bustintza osagillea.

(4) Felix Bustintza Lasuen be argina zan. Beren bizitzako barririk ez dakit.
Mañarian bizi izan zan. Bere alaba bi, Basile ta Errose, euskal olerkari eta idazle
omak izan jakuz. Mañariko Arriaga-Bekoa baserriko alabea zan Martzeliña Otzerin
Arriagagaz ezkondu zan.

Gerria zala-ta, Frantzian eta Katalunian ibiltzea tokau jakon Martzeliñari. Doni-
bane Lohitzunen atara eben erretratu baten agertzen da, Basile eta Errose bere
alaba bien erdian, buruko pafiñeluakin eta gure amoneen denporetan erabilten ebezan
jantzikuna luzielkin jantzita. B. Estornes Lasak argitaratzeko daukan *Historia del
Renacimiento Literario Vasco* liburuan agertuko da erretratu au, okerrik ez bada.
Larogei ta bost urteraño beintzat eldu zan Martzeliña, eta *Zumelaga* etxean il zan.

Felis eta Martzeliñaren seme-alabak: Martzeliña, Karlos, Asuntze, Basile, Erro-
se ("Mañariko Errose"), eta Irene. Frantzian il zan Irene, gerratean. Baionako
kanposantuan dago illobiratuta. "Kirikiño"-gaz ezkondu zan Basile, eta *Zumelaga*
etxean bizi da. Errose be *Zumelagan* il zan, ezkondubarik. Ondarroako Mertzedes
Ituarteekin ezkondu zan Karlos, eta lau seme-alaba euki dabez: Enkarna, Esteban,
Miren eta Errose.

Ez dakit ezer egin ebanik euskeraz edo euskal-arloan. Badakit Azkuekin idazten ibilli zala iñoiz, baiña besterik ez.

* * *

Ebaristo Bustintza Lasuen izan da Mañariko Bustintzatarren artean entzuterik aundiena artu dabena. ¿Nork ez dau ezagutzen “Kirikiño”-ren izena Euskalerrian? Jende ikasien artean ez dira asko izango bere izena ezagutzen ez-dabenik. Euskal Literaturak daukan idazlerik onen-onenatariko bat da Kirikiño, batez be Bizkaiko euskalkia beste iñork be erabili ez daben moduan ederto idatzi ebalako.

Gatz eta omore onaz alde batetik, euskaldunak gustora entzuten dabezan modura, eta batez be erriko jendeak, benetako euskaldun jatorrak, ondo aituteko era egokian idazten ebazan bere idazlanak. Beartasun bako mordoillotasunera jo barik, baiña erriko jende jatorrak egiten daben euskera aberatsa artu eban eredutzat (5).

Kirikiñoaren idazlanetatik iztegi bat egiten danean, berba eta esarakaz, orduan ikusiko da zelako aberastasuna daukien. Bear ederra egingo leuke, ainbatik ariñen asiko balitzake baten bat iztegi au egiten (6).

Altubek, Arantzadik, Jadarkak, Irigarayk, Mitxelenak, Garrigak eta Villasantek, euskalari eta kritikuk onak danak, zeifiek baiño zeifiek gorago ipiñi dabe Kirikiñoren lana, bidezko danez (7).

(5) Erderaz ez ekian, edo beintzaq oso gitxi ekian andra batek esan eustan beñi batean, ni gaztea nintzala, bere etxeurreko intxaurpera etortzen zala iñoiz Kirikiño. Jesarleku bat ekarten eutsala, eta an egoten zirala berbetan. Jakiña, andra aretan eukan Kirikiñoak maistra on bat. Leizartza-torreko Maiñesi Ibarra zan a andrea, Izurtzako Bitaiño-Altubenekoa jaioa.

(6) Emendik iru urtera (1966'an) betetzen dira Eum-urteak Kirikiño jaio zala. Uste dogu Euskalerrri guztiak txalotu eta goratuko dabela idazle aundi au, Bizkaiak batez be. Dana txapligoetan erre barik, laguntza piska bat emotea bear au egingo leuken bateri, gauza ederra izango litzake.

(7) Kirikiñori buruz, bibliografi apur bat:

ARANTZADI, INGARTZI: [Bigarrenko Abarrak-eri Itzaurrea]. Getxon, 1930.

ARTEZTZALE: *Kirikiño*. “Euskal Esnalea”, 1929, 29.

ENBEITA, KEPA: *Eta Jaungoikoaren besuetan il zan*. [Olerkia]. “Euzkerea” I (1929).

GARMENDIA CORTADI, JUAN: *Euskal Iraupena eta Euskal-Literaturaren Aurrerapena*. Donostian, 1955, 24-25.

GARRIGA, GABIN: *Inventario Bibliográfico Vasco*. BIAEV, 1960, 144.

INEKUE: “*Kirikiño*” *il da* [Olerkia]. “Euzkerea” I (1929).

IRIGARAY, AINGERU: *Notas críticas. Historia de la Literatura vasca* [de L. Michelena]. “Príncipe de Viana”, XXI (1960), 343.

IRIGARAY, AINGERU: *Bigarrenko Abarrak*. RIEV, XXXI (1931), 226.

JADARCA: *D. Evaristo de Bustintza y Lasuen. Apuntes biográficos. Otros aspectos de “Kirikiño”*. “Euzkerea” I (1929), 18-19; 20-21.

Bere bizitzari buruz asko idatzi zan gerra aurreko egunkari eta aldizkarietan. Batez be ikusi leike *Euskere*a aldizkariaren II'garren zenbakia (1929'garren urteko Otsaillaren 15'ekoa). Bere iru erretratu (bat il da gero ateutan ateratakoa) be argitzen dira bertan; baita entierruarena be bai Mañariko kalean aterata, eta Zumelaga etxearena azkenez (8).

-
- LARRAÑAGA, ADOLFO: *Un recuerdo de "Kirikiño"*. "Euskere" I (1929), 23.
 LIZARDI, JABIER: "*Kirikiño*"-ren omenez [Olerkia]. "Euskere" I (1929), 23.
 MICHELENA, LUIS: *Historia de la Literatura Vasca*. Madrillen, 1960, 155.
 [MUJICA, G.?): *Euskaltzaindiari batzuk agurka, bestek aurka*. "Euskera" II (1920), 85.
 [VILLASANTE, AITA LUIS]: (Crestomaria de la Literatura Vasca) [Aita Omaetxebarriaren *Euskera* liburuaen geigarria] Donostian, 1959, 309.
 VILLASANTE, O.F.M., Luis: *Historia de la Literatura Vasca*. Billbon, 1961.
 ZIDORKA: *¡Bistu da!* [Olerkia]. "Euskere" III (1929), 39.
 ETXAKIN, AMANDARRO, AZKENA, IKASLE, AMILGAIN, INESE, GOYALDE: [Lan labur batzuk, Kirikiñoren omenez, bere eriotzan]. "Euskere" I (1929), 21-22, 34.

(8) Ona emen Kirikiñoren barri ezagun batzuk. Beñat Estornes Lasak emon deustezan oar batzuetatik atara dodaz:

Jaiotza: Mañarian, 1866-X-26'n. Zazpi urte eukazala, Zumelaga etxera joan zan bizitzen familia. Mañariko eskolan ibili zan gaztetxotan, eta gero Durangon, amabi urterartiño. Almansan amaitu eban Batxilleratua, Oso zan argia ikastietarako, eta notarik onen-onenatarikoak atara ebazan. Madrillera, 1883-an, injiñeru ikasteko ustean, Migel Primo Riverakin batera egon zan ostatu-etxean. "Licenciado en Ciencias Físico-Matemáticas" dalako goi-maillako gradu artu eban 1891'n, Madrilleko Unibersidadean. Sigüenzan egon zan irakasle, Kolejio Nagusian.

Billbora etorri, eta *Euskaltzale* ta *Ibaizabal* aldizkarietan laguntzen eutson Azkueri. Baita Iztegia egiten be. Lau urtean egon zan Istitutoan euskera erakusten Azkueren ordez, eta gero beste ogei urtean bera maixu zala, ifioren menpean egon barik. Montellanoko "Sociedad Minera San Antonio"-n be egin eban bearra, kargu on batekin, baiña utzi egin eban 1913'n, euskal lanetarako denpora geiago eukitearren, 1909-IX-25'n ezkondu zan, Basile Bustitza Ozerin bere illobarekin.

Sari bat irabazi eban 1901-VIII-26'n, Bilbon egin zirean Jai-Loretsuetan, Unamuno maiburuko zala. *Euskadi* egunkarian idatzi eban 1913'tik asi ta amasei urtean utsi egin barik, euskeraz (*Euskal-Atala*) eta erderaz (*Temas vascos*). "Kirikiño" izen-ordeagaz izenpetzen ebazan bere lanak.

1929-I-31'n il zan, Mañariko Zumelaga bere etxean.

Aita Villasanteren *Historia de la Literatura Vasca* liburuan be, Kirikiñori buruz ederto egindako bizitza labur bat dator.

* * *

Kirikiñoren euskal-lanik aipagarrienak onixek dira:

1. Irakurgai batzuk *Euskaltzale*, *Ibaizabal* eta *Euskere*a aldizkarietan.
2. 1913'tik asita, *Euskadi* egunkarian idatzi eban *Euskal-Atala*.
3. *Anton Berakatz*. Antzerkia.
4. Alfredo Etxabaren *Lelo* liriku-drama biurtu eban euskerara.
5. Jose Elizondoren *Txomin Arroyo* komeria biurtu eban Bizkaiko euskalkira,

Liburutegi aberats baten jabe zan Kirikiño. Zoritxarrez, gerratean galdu zan. Ondo gordetzearren edo, Bilbora eruan eben, eta geiago aren barririk ez da jakin. Ogei milla ogerlekotan egoan tasauta liburutegi au. Asko balio dabien esku-ezkribu batzuk be baegozan, eta orretatik batzuk Basile alargunak berak eruan ebazan Frantziara. Orretako bat, Bonapartek Aita Uriarteri euskeraz egin eutsontzitz bat da. Beste bat, Kirikiñok Basileri egin eutsontz gutun bat, oraintxe denpora asko ez dala Frantziatik ekarri deutse. Ermuko Valdéspinaren seme bat, Orbetarra, Montellanoko Baroia, ibili zan liburutegiko liburu batzuk erosi nairik, baiña ez eutsiezan saldu.

* * *

Errose Bustintza Ozerin (“Mañariko” eta “Mañariko. Errose” Euskal Literaturan) euskeraz asko eta ondo idatzi daben idazle bat dogu. Batez be idatzi ebazan elezar antzerako kontuak dira aipagarrienak. Bere buruz asmetan ebazan kontu politikak, asmakizun aundia eukelako. Erriko jendeak agoz-ago erabilten dabezan sorgin-kontuen antzerakoak egiteko euki eban ekarri aparta. Aranaren eskolakua zan. Itz barriak ugari ibiltzen ebazan, baiña esaeretan-da, aberastasun aundiko euskera dauke “Mañariko”-ren lanak.

Gerra-aurretik *Euskadi* egunkarian argitaratu ebazan bere gauzarik geienak. Sari bat be irabazi eban, eta omenaldi bat egin eutsien Mañarin. Gerra-ostean *Gernika*, *Karmel* eta *Aranzazu* aldizkarietan anbat gauza idatzi ebazan.

Aita Onaindiaren *Milla Euskal Olerki Eder* liburuan be agertzen da bere olerkiren bat. *Jesusen Biotzaren Deya* aldizkarian asi da orain Jaime Kerexeta Erroseren ipuiak argitaratzen.

-
6. Abelino Barriolaren *Mesa Berriya* itxuli eban Bizkaiko euskerara.
 7. Abestutzeko kantu batzuk idatzi ebazan. Esate baterako *Jagi-jagi*, *Ene aberri polit ederra*, *Abestu bear degu*, *Gertu gagoz*, *Txori polita*, *Aitonaren esana*, etabar.
 8. *Abarrak*. 1818'an argitaratu zan liburu au, lendik argitaratuta eukazan kontu eta gertakizun batzuk batuta.
 9. *Bigarrenengo Abarrak*. 1930'ean argitaratu eben liburu au Zorrontzako abade euskaltzaleak.
 10. 1954'ean, Euskaltzaindiak argitaratu eban liburutxo bat umientzako, bost kontutukin.
 11. 1954'ean, Euskaltzaindiak berak argitaratu ebazan aipatutako bost kontuak gipuzkerara itxulita. Itxura berdiñekoak dira liburutxo biak.
 12. *Gastela-mutillak*. Donostiako “Euskal-Esnalea”-koeri egindako itzaldia. *Bigarren Abarrak* liburuan argitaratu eben.
 13. *Erakusteari* buruz be egin ei-eban liburu bat, baiña argitaratu zanik ez dakigu, eta baliteke galduta nun edo nun egotea.

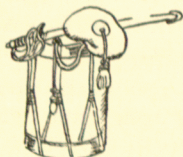
1953-VIII-20'n il zan Errose, berrogei ta amairu urtegaz, Zumelaga etxean.

* * *

Basile Bustintza Lasuen be euskal olerkaria dogu. Apaltasun aundiko andrea izan da beti, eta bere burua ez erakustearren ez dau gura izan bein be bere izenagaz agertzerik olerkiak. Ezetan be ez neuke mindu gura Basileren apaltasuna, baiña euskaldun-kontzientziak eskatzen deustalako ezin dot isildu; parkatuko deust Kirikiñoren alar-gunak euskal olerkarien artean bere izena ipinten dodalako (9).

Irun'en, 1963-VII 14'n.

BITAÑO.

(9) Emen daukat Basileren olerki bat, Saibigaingo Kurutzeari egiña.

Soñaz ezinda neure gogua	Txoria banintz	Maitasunezko
Egaz badua zuregana,	Egingo neuke	Abesti orri
Mendi orretan agertu nairik	Abiyatxua	Goitik yatorko
Berak deustan maitasuna.	Beso orretan	Eskar ugari
	Abestuteko	Goguarentzat
	Goiz guztietan	Beti pozgarri.

Jaungoiko Onak emongo al-deusku osasuna, egunen batean Errose ta Basileren euskal lanak liburu batean argitaratzeko.